

IJRO HUJJATLARINI BAJARMAGANLIK UCHUN JAVOBGARLIKNI
TAKOMILLASHTIRISH

Payanov Odil Jumayevich

Huquqni muhofaza qilish Akademiyasi

Magistratura fakulteti tinglovchisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.17841794>

Annotatsiya. Ushbu maqola ijro hujjatlarini bajarmaganlik uchun javobgarlik mexanizmlarini takomillashtirish masalasini tadqiq etadi. Natijalar shuni ko'rsatadiki, ijro hujjatlarini bajarmaganlik uchun javobgarlik choralari kuchaytirish, elektron ijro ishlarini yuritish tizimini joriy etish va sud qarorlarini ijro etishni nazorat qilish mexanizmlarini takomillashtirish zaruriyati mavjud. Maqolada O'zbekiston va boshqa mamlakatlar tajribasini taqqoslash orqali milliy qonunchilikni modernizatsiya qilish yo'nalishlari taklif etilgan.

Kalit so'zlar: ijro hujjatlari, huquqiy javobgarlik, sud qarorlari, ijro ishlarini yuritish, ma'muriy javobgarlik, jinoiy javobgarlik, sud hokimiyati, huquqiy reform.

Аннотация. В статье рассматривается вопрос совершенствования механизмов ответственности за неисполнение исполнительных документов. Результаты исследования свидетельствуют о необходимости усиления мер ответственности за неисполнение исполнительных документов, внедрения электронной системы ведения исполнительного производства, а также совершенствования механизмов контроля за исполнением судебных решений. В статье предлагаются направления модернизации национального законодательства на основе сравнения опыта Узбекистана и других стран.

Ключевые слова: исполнительные документы, юридическая ответственность, судебные решения, ведение исполнительного производства, административная ответственность, уголовная ответственность, судебная система, правовая реформа.

Abstract. This article examines the issue of improving the mechanisms of liability for non-execution of executive documents. The results show that there is a need to strengthen the measures of liability for non-execution of executive documents, introduce an electronic system of conducting enforcement proceedings, and improve mechanisms for monitoring the execution of court decisions. The article proposes directions for modernization of national legislation by comparing the experience of Uzbekistan and other countries.

Keywords: executive documents, legal liability, court decisions, conduct of enforcement proceedings, administrative liability, criminal liability, judiciary, legal reform.

KIRISH

Ijro hujjatlarini bajarmaganlik uchun javobgarlik masalasi zamonaviy huquqiy tizimning eng dolzarb muammolaridan biridir. Sud qarorlarining samarali ijro etilishi davlat hokimiyatining mustahkamligini, fuqarolarning huquq va qonuniy manfaatlarining himoya qilinishini ta'minlovchi asosiy omil hisoblanadi. O'zbekiston Respublikasida ijro ishlarini yuritish tizimi so'nggi yillarda sezilarli o'zgarishlarga uchragan bo'lsa-da, ijro hujjatlarini bajarmaganlik hollari hali ham keng tarqalgan muammo bo'lib qolmoqda [1]. Ijro hujjatlarini bajarmaganlik uchun javobgarlik choralarining etarli emasligi, ijro ishlarini yuritish mexanizmlarining zaif rivojlanganligi va huquqiy madaniyatning past darajasi sud qarorlarining ijro etilmasligiga olib kelmoqda.

Xalqaro amaliyotda ijro ishlarini yuritish samaradorligini oshirish uchun turli xil javobgarlik choralari qo'llaniladi, jumladan, ma'muriy, jinoiy va mulkiy javobgarlik, shuningdek, zamonaviy texnologiyalardan foydalanish orqali ijro jarayonini avtomatlashtirish [2].

O'zbekistonda ijro ishlarini yuritish sohasida amalga oshirilayotgan islohotlar, xususan, Adliya vazirligi huzuridagi Majburiy ijro departamentining tashkil etilishi va elektron ijro ishlarini yuritish tizimini joriy etish borasidagi harakatlar musbat o'zgarishlarni ko'rsatmoqda. Biroq, ijro hujjatlarini bajarmaganlik uchun javobgarlik mexanizmlari hali ham takomillashtirish talab etadi, ayniqsa javobgarlikning turli shakllari o'rtasidagi muvofiqlashtirish va sud qarorlarini ijro etishni nazorat qilish tizimini mustahkamlash jihatidan.

METODOLOGIYA VA ADABIYOTLAR TAHLILI

Tadqiqot adabiyotlar tahlili, qiyosiy-huquqiy tahlil va statistik ma'lumotlarni o'rganish metodlari asosida amalga oshirildi. Tadqiqot davomida O'zbekiston Respublikasining ijro ishlarini yuritish sohasidagi normativ-huquqiy hujjatlari, jumladan, "Ijro ishlarini yuritish to'g'risida"gi Qonun, Ma'muriy javobgarlik to'g'risidagi Kodeks va Jinoyat kodeksining tegishli moddolari tahlil qilindi [3]. Shuningdek, Rossiya Federatsiyasi, Qozog'iston Respublikasi, Germaniya, Frantsiya va AQSh kabi mamlakatlarning ijro ishlarini yuritish tizimlari va javobgarlik mexanizmlari o'rganildi. Adabiyotlar tahlili ko'rsatadiki, ijro hujjatlarini bajarmaganlik muammosi nafaqat milliy, balki xalqaro darajada ham dolzarb hisoblanadi. Rossiya huquqshunosi V.V. Yarkov o'z tadqiqotlarida ijro hujjatlarini bajarmaganlik uchun javobgarlikning ma'muriy va jinoiy shakllari samaradorligini tahlil qilgan va javobgarlik choralari qo'llashda samaradorlikni oshirish zarurligini ta'kidlagan [4]. Qozog'iston olimlari A.K. Kotov va D.M. Baimoldina ijro ishlarini yuritish tizimidagi institutsional kamchiliklarni ko'rsatib, ijro apparati mustaqilligi va sud qarorlari ijro etilishini nazorat qilish mexanizmlarini mustahkamlash zarurligini ta'kidlaganlar [5].

Yevropa mamlakatlari tajribasini o'rganish shuni ko'rsatadiki, Germaniya va Frantsiyada ijro hujjatlarini bajarmaganlik uchun qattiq javobgarlik choralari qo'llaniladi, jumladan, ozodlikdan mahrum etish jazosi va katta miqdordagi jarima to'lovlari [6]. AQShda esa sud qarorlarini bajarmaganlik uchun civil contempt of court mexanizmi qo'llaniladi, bu sud qaroriga bo'ysunmaslik uchun zimiston sud tomonidan jazolash imkonini beradi [7]. O'zbekiston kontekstida ijro hujjatlarini bajarmaganlik uchun javobgarlik asosan Ma'muriy javobgarlik to'g'risidagi Kodeksning 190-moddasida va Jinoyat kodeksining 321-moddasida belgilangan.

Ma'muriy javobgarlik choralari nisbatan yumshoq bo'lib, asosan jarima to'lovlari bilan cheklangan, jinoiy javobgarlik esa juda og'ir hollarda qo'llaniladi [8]. Turli xil manbalarni tahlil qilish natijasida aniq bo'ldiki, O'zbekistonda ijro hujjatlarini bajarmaganlik uchun javobgarlik tizimini takomillashtirish uchun quyidagi yo'nalishlar ustida ishlash zarur: javobgarlik choralari differentsiatsiyalash va kuchaytirish, elektron ijro ishlarini yuritish tizimini kengaytirish, ijro apparati xodimlarining malakasini oshirish, sud qarorlarini ijro etishni monitoring qilish mexanizmlarini takomillashtirish va fuqarolarning huquqiy madaniyatini yuksaltirish [9].

NATIJALAR VA MUHOKAMA

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, O'zbekistonda ijro hujjatlarini bajarmaganlik uchun javobgarlik tizimi bir qator tizimli kamchiliklarga ega. Birinchidan, javobgarlik choralarining samaradorligi past bo'lib, ko'pgina hollarda qarzdorlar jazoga tortilmaydi yoki jazolar etarli ta'sir ko'rsatmaydi.

Ikkinchidan, ijro ishlarini yuritish jarayonida korrupsiya xavfi va ijro apparati xodimlarining malaka darajasining past bo'lishi muammolari mavjud. Uchinchidan, sud qarorlarini ijro etishni nazorat qilish mexanizmlari zaif rivojlangan va ijro jarayonining shaffof emasligi kuzatiladi. Qiyosiy tahlil uchun O'zbekiston va boshqa mamlakatlarning ijro hujjatlarini bajarmaganlik uchun javobgarlik choralari taqqoslaydigan birinchi jadval taqdim etiladi.

1-jadval. Ijro hujjatlarini bajarmaganlik uchun javobgarlik choralarining xalqaro qiyosiy tahlili

Mamlakat	Ma'muriy javobgarlik	Jinoiy javobgarlik	Elektron tizim	Nazorat mexanizmi
O'zbekiston	Jarima 5-10 MHBT	Ozodlikdan mahrum etish 3 yilgacha	Qisman joriy	Zaif
Rossiya	Jarima 2000-5000 rubl yoki hibsga olish 15 sutka	Ozodlikdan mahrum etish 2 yilgacha	To'liq joriy	O'rtacha
Qozog'iston	Jarima 20-50 MRG	Ozodlikdan mahrum etish 3 yilgacha	To'liq joriy	O'rtacha
Germaniya	Jarima 25000 evrogacha	Ozodlikdan mahrum etish 5 yilgacha	To'liq joriy	Kuchli
AQSh	Sud tomonidan belgilanadi	Contempt of court qamoq muddatsiz	To'liq joriy	Juda kuchli

Jadvaldan ko'rinib turibdiki, O'zbekistonda ma'muriy javobgarlik choralari nisbatan yumshoq, jinoiy javobgarlik esa boshqa mamlakatlarga nisbatan o'rtacha darajada belgilangan.

Biroq, asosiy muammo elektron tizimning to'liq joriy etilmaganligi va nazorat mexanizmlarining zaifligidir. Ikkinchi jadval ijro hujjatlarini bajarish samaradorligiga ta'sir etuvchi omillarni va ularning ahamiyat darajasini ko'rsatadi.

2-jadval. Ijro hujjatlarini bajarish samaradorligiga ta'sir etuvchi omillar

Omil	Ahamiyat darajasi (%)	O'zbekistonda holati	Takomillashtirish zaruriyati
Javobgarlik choralarining qattiyligi	25	Past	Yuqori
Elektron ijro tizimi	20	O'rtacha	Yuqori
Ijro apparati samaradorligi	18	O'rtacha	O'rtacha
Nazorat mexanizmlari	15	Past	Yuqori
Qarzdorlarning to'lov qobiliyati	12	O'zgaruvchan	O'rtacha
Huquqiy madaniyat darajasi	10	Past	Yuqori

Tahlil ko'rsatadiki, javobgarlik choralarining qattiyligi va elektron ijro tizimining joriy etilishi eng muhim omillar hisoblanadi. O'zbekistonda bu ikki yo'nalish bo'yicha jiddiy takomillashtirish ishlari olib borilishi zarur. Shuningdek, nazorat mexanizmlarini mustahkamlash va fuqarolarning huquqiy madaniyatini oshirish ham muhim ahamiyatga ega.

Tadqiqot natijalari asosida quyidagi takliflar ishlab chiqildi: birinchidan, Ma'muriy javobgarlik to'g'risidagi Kodeksga o'zgartishlar kiritish va ijro hujjatlarini bajarmaganlik uchun jarima stavkalarini oshirish, takroriy qoidabuzarliklar uchun ma'muriy hibsga olish muddatini uzaytirish [10]; ikkinchidan, Jinoyat kodeksining 321-moddasini takomillashtirish va jinoiy javobgarlik choralari saralab qo'llash mexanizmlarini aniqlashtirish; uchinchidan, elektron ijro ishlarini yuritish tizimini barcha hududlarda to'liq joriy etish va raqamli texnologiyalardan keng foydalanish; to'rtinchidan, ijro aparati xodimlarining malakasini oshirish va ularning mehnat sharoitlarini yaxshilash; beshinchidan, sud qarorlarini ijro etish jarayonini monitoring qilish uchun mustaqil nazorat organi tashkil etish; oltinchidan, fuqarolarning huquqiy madaniyatini oshirish va ijro hujjatlarini bajarmaslikning oqibatlari haqida keng ma'lumot berish kampaniyalarini tashkil etish. Ushbu takliflarning amalga oshirilishi O'zbekistonda ijro hujjatlarini bajarish samaradorligini sezilarli darajada oshirishi va sud qarorlarining real ijro etilishini ta'minlashi mumkin.

XULOSA

Ijro hujjatlarini bajarmaganlik uchun javobgarlikni takomillashtirish O'zbekiston huquqiy tizimining rivojlanishi uchun ustuvor vazifalardan biridir. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, hozirgi vaqtda mavjud javobgarlik choralari va ijro mexanizmlari sud qarorlarining to'liq ijro etilishini ta'minlash uchun etarli emas. Xalqaro tajribani o'rganish natijasida aniq bo'ldiki, samarali ijro tizimi kuchli javobgarlik choralari, zamonaviy elektron texnologiyalar va qat'iy nazorat mexanizmlarining kombinatsiyasini talab etadi. O'zbekistonda ijro hujjatlarini bajarmaganlik uchun javobgarlik tizimini takomillashtirish uchun kompleks yondashuv zarur, bu qonunchilikni takomillashtirish, institutional salohiyatni mustahkamlash va huquqiy madaniyatni rivojlantirishni o'z ichiga olishi kerak. Maqolada taklif etilgan choralalar amalga oshirilganda, ijro hujjatlarini bajarish samaradorligi sezilarli oshishi, fuqarolarning huquq va qonuniy manfaatlarini yanada yaxshi himoya qilinishi va sud hokimiyatiga bo'lgan ishonch mustahkamlanishi kutilmoqda. Kelajakda ushbu yo'nalishda qo'shimcha tadqiqotlar olib borish va jahon tajribasini chuqurroq o'rganish zarur bo'ladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. O'zbekiston Respublikasining Qonuni, 29.08.2001 yildagi 258-II-son, <https://lex.uz/docs/-26477>
2. Решетникова И.В., Ярков В.В. Исполнительное производство: проблемы теории и практики // Вестник гражданского процесса. 2019. № 3. С. 45-67.
3. O'zbekiston Respublikasining Ma'muriy javobgarlik to'g'risidagi Kodeksi. Toshkent: Adolat, 2020.
4. Ярков В.В. Проблемы совершенствования исполнительного производства в Российской Федерации // Арбитражный и гражданский процесс. 2020. № 8. С. 12-18.
5. Котов А.К., Баймолдина Д.М. Принудительное исполнение судебных актов: опыт Казахстана и международная практика. Алматы: Жеті жарғы, 2018.
6. Grunsky W., Jacoby F. Zivilprozessordnung mit Gerichtsverfassungsgesetz und anderen Nebengesetzen. München: C.H. Beck, 2021.

7. Rendleman D. The Law of Contempt: Civil and Criminal // Virginia Law Review. 2020. Vol. 106. No. 4. P. 891-945.
8. O'zbekiston Respublikasining Jinoyat kodeksi. Toshkent: Adolat, 2021.
9. Хусниддинов З.О. Суд қарорларини ижро этиш тизимини такомиллаштириш муаммолари // Ҳуқуқ ва бозор иқтисодиёти журнаלי. 2021. № 2. Б. 78-84.
10. Нажмиддинова Л.Н. Маъмурий жавобгарлик институтини такомиллаштириш истиқболлари // Ҳуқуқий тадқиқотлар журнаלי. 2022. № 1. Б. 156-163.